

Debat: La construcció de la subjectivitat

Relator: Lupicinio Iñíguez

Universitat Autònoma de Barcelona. Departament de Psicologia Social
08193 Bellaterra (Barcelona). Spain

Les dues ponències presenten, en primer lloc, estils expositius diferenciats. Per una banda, M. Jesús Izquierdo, des d'una narrativa més experiencial, se situa com a subjecte de la seva acció i s'emmarca en un context, en una evolució intel·lectual. Salvador Cardús, en canvi, aborda la pròpia pràctica sociològica, des dels mètodes fins a les conseqüències d'engany i autoengany que la realitat presenta. Partint d'aquest doble estil narratiu, podríem fer la reflexió sobre si de nou no ens trobem davant el reflex o la manifestació d'una forma de fer i entendre la pròpia experiència que respon a una estructura patriarcal.

En referència al que són pròpiament les ponències, el mètode indiciari del qual ens parla Salvador Cardús, pressuposa l'existència d'aspectes poc visibles de la realitat que cal desemascarar o descobrir, i és en l'estratègia de descoberta d'aquests aspectes on cal superar l'engany de la realitat tal com es mostra i l'autoengany que reverteix en l'investigador. Respecte a aquesta metodologia o estratègia de descoberta, es pot percebre una certa reificació del significat ocult, d'allò invisible, com quelcom que és «darrere de» i que hem de descobrir, fins al punt que l'objectivació del que s'investiga respon a quelcom quasi conspirador o conspiratiu. Queda per conèixer, alhora, com en la pròpia pràctica científica sociològica es produeixen els efectes dels mecanismes d'engany i autoengany, i quins són aquests efectes. Aquests mecanismes existeixen, òbviament, en els processos socials que s'analitzen, però entenent la pràctica sociològica com a pràctica social, ha de tenir també aquesta característica i aquests mecanismes d'engany i autoengany, per tant, conèixer-los es fa necessari. En aquest sentit, també caldria especificar les tècniques analítiques en concret del mètode indiciari, és a dir, especificar si es tracta d'un mètode basat en una genèrica pràctica hermenèutica o si existeix algun procediment tècnic analític específicament adequat pel mètode indiciari. Finalment, partint del paper remarcable de la intersubjectivitat en els fets i processos socials, i per tal d'entendre la lògica d'aquest mètode, convindria definir explícitament què s'entén per intersubjectivitat i com s'emmarca en l'escenari que Salvador Cardús ha dibuixat.

M. Jesús Izquierdo analitza la connexió i la relació entre estructura social i estructura psíquica. En aquest sentit, es pot dir que la ment és un producte

social, és a dir, que les formes elementals de pensament i els mecanismes cognitius estan determinades per les condicions de vida en les quals se socialitza el subjecte. No obstant això, manca saber o definir quin és l'intermediari entre estructura social i dimensió psíquica, manca conèixer com s'encaixa l'una dins l'altra. Alhora i seguint amb aquesta dualitat, caldria saber què s'entén per dimensió psíquica, si es tracta d'una idea o d'un concepte equivalent a subjectivitat o bé quines formes d'associació existeix entre els dos conceptes, ja que la subjectivitat presenta sobretot una dimensió social, és a dir, probablement no hi ha cap acció de l'individu de naturalesa psicològica que per ser-ho sigui subjectiva, ni cap altre de naturalesa social, que per ser-ho sigui objectiva. Finalment, i recuperant la idea dels mecanismes d'introjecció i projecció com a forma de crear la noció d'exterioritat, i posant-la com a recurs utilitzat pel capitalisme, es fa necessari especificar el sentit d'afirmar que el capitalisme utilitza un recurs psíquic en la creació de subjectivitats.

«La recerca»: mètodes i tècniques

La superació de l'engany i l'autoengany: la reflexivitat en la pràctica sociològica

Els processos d'engany i autoengany s'han de desvetllar en la pròpia pràctica sociològica a través de mecanismes i estratègies de reflexió com ara les que proposa Pierre Bourdieu. D'una banda, posant-nos en guàrdia davant els usos de la teoria sociològica quan es converteix en *sentit comú científic*. De l'altra, objectivant els propis interessos en allò que investiguem, és a dir, fent transparent quina és la nostra posició objectiva en relació amb el camp que investiguem. (S. Cardús)

Les dificultats dels mètodes qualitatiu i quantitatiu.

L'hermenèutica del mètode indicatiu i el perill del fetitxisme de les dades

Quan parlem de mètode indicatiu, no ens referim només a una estratègia d'interpretació. D'altra banda, les tècniques no són vàlides per elles mateixes, sinó en relació amb el tipus d'objecte, amb el marc teòric que fem o amb la pregunta que ens fem: més enllà de les divisions per raons pedagògiques, a la pràctica, teoria i metodologia no haurien de ser coses diferents. És cert que al reduccionisme envers el qual sovint es decanten les tècniques quantitatives, li correspon la banalitat en què cauen les tècniques qualitatives. I és que, des del punt de vista de l'organització de la recerca, la dificultat tècnica i de cost de les estratègies quantitatives és substituïda per la dificultat de tota aproximació qualitativa: la d'un tempo més lent, tant en l'ensenyament de les tècniques com en la seva aplicació. Per tant, no hi ha tant un problema d'estatus epistemològic entre unes i altres (en aquest sentit, la divisió és falsa), sinó un problema de temps i d'incertitud que, pressupostàriament, són els més difícils de resoldre. (S. Cardús)

El problema de les dades, en sociologia, és el de la temptació de realisme, de pensar que diuen «què són» les coses, emmascarant el seu caràcter

construït. És a dir, oblidant que és el sociòleg qui ha fet parlar les coses, qui les ha fet «cantar» —en el sentit policíac— segons allò que volia saber. (S. Cardús)

Quan es parla de dades i dels biaixos que aquestes poden tenir, la major part d'aquestes categoritzacions i biaixos són donades pel nivell de contextualització i el coneixement del context en el qual s'han pres. Si no s'expliciten els sistemes d'interacció entre les dades i el context, si no s'estableixen les implicacions que contextos més amplis poden tenir sobre unes dades determinades, els biaixos queden tapats o latents. Això també es pot produir en recerca qualitativa, és a dir, no pel fet de fer una entrevista, o realitzar l'observació participant, descobrim realment els sentits i els significats si no s'explicita el context en què es realitza, les relacions de poder que s'estableixen, etc. Els sentits i els significats es modifiquen constantment a mesura que s'amplia el nivell de contextualització, la dinàmica de limitar la frontera de la investigació, o la de donar un valor mític o extraordinari a certs models de dades de naturalesa més paudada, és la que esbiaixa. (C. Lozares)

«L'objecte»: continguts, conceptes, termes...

Estructura psíquica i estructura social: la subjectivitat

Parlar de dimensió psíquica no suposa la idea de l'existència d'una subjectivitat prèvia a allò social, sinó que suposa el procés pel qual en un cert ordre social es produeixen els desigs i modes d'acció de les persones, entenent el subjecte com a ésser desitjant i actuant. Això s'explica no només en el pla psíquic, tot i que és un pla que presenta mecanismes propis, sinó que la posició del subjecte en la societat i la manera com s'estructuren els desigs i les formes d'acció del subjecte té a veure i és provocada per les relacions socials: No hi ha relació mecànica entre ordre social i estructura psíquica: la realitat, com afirma Marx, es presenta en forma de síntesi de determinacions, de manera que cal veure com se sintetitzen els determinants de caràcter social en la manera de desitjar i actuar de les persones.

No obstant, cal reconèixer un paper actiu en el propi subjecte, de manera que en la subjectivitat podem diferenciar dues dimensions: la dimensió d'ésser construït socialment i la dimensió d'ésser capaç de reflexionar sobre les condicions en què s'ha construït i superar-les, per crear nous problemes, no per superar-les definitivament. (M. Jesús Izquierdo)

El capitalisme i la construcció de la subjectivitat madura

Respecte a la vinculació entre l'estructura psíquica i el capitalisme, cal partir del fet que allò que fem, ho fem perquè és possible. L'ésser humà, partint d'unes condicions materials, és capaç de fer certes coses dins un entorn social determinat. El capitalisme, entès com a relació d'explotació d'unes persones sobre les altres i com a acumulació privada de plusvàlua, existeix perquè és possible, i és en aquest sentit que hem d'anar a buscar les condicions que el fan

possible. Des d'aquesta dimensió del capitalisme, hem de suposar uns subjectes construïts socialment que no són capaços de diferenciar els seus productes dels productes dels altres, i això es produeix perquè hi ha una tendència en l'ésser humà, no subjectada socialment, a projectar allò dolent i a introjectar allò bo: aquest és el procés pel qual es desenvolupa la noció d'exterioritat. Quan el procés de subjectivació estronca els mecanismes de la projecció, comporta que se socialitzin les pèrdues, si més no imaginàriament, i el de la introjecció comporta que es privatitzin els guanys. Crec que aquests dos mecanismes possibiliten subjectivitats compatibles amb el capitalisme i, per tant, amb l'exploració capitalista. Els fracàs rau, doncs, en la construcció d'una subjectivitat que no reconegui a l'altre com a subjecte desitjant i, en aquest fet, les relacions de dominació creen condicions socials que ho dificulten.

En el cas de les dones —i dels homes—, les condicions socials del patriarcat creen moltes dificultats per a la construcció d'una subjectivitat madura. Les dones presenten trets del narcisisme primari que porten a la indiferenciació, i això és degut al fet que la suposada condició de mares, quasi excloent respecte al paper del pare, i les condicions estructurals de la societat, ho posen molt fàcil perquè la criatura construeixi la mare com l'imaginari d'omnipotència, atribuïnt tots els poders a l'ésser que la cuida. Sota condicions de divisió sexual del treball es construeixen imaginaris d'impotència (o omnipotència?) sobre el pare i la mare, i això es tradueix en el fet que no es reconegui l'altre com a col·laborador, necessari, o ésser desitjant i desitjat. (M. Jesús Izquierdo)

Dues visions de la intersubjectivitat

Intersubjectivitat com a negociació en la construcció de l'ordre quotidià

Sabem que la realitat de la vida quotidiana és precària, que costa de mantenir-ne la plausibilitat i que constantment l'estem reconstruint. En aquest sentit, la intersubjectivitat neix de la necessitat d'aquesta permanent negociació entre els individus, compromesos en la reconstrucció i el manteniment d'un ordre quotidià. Una negociació que parteix d'*habitus* adquirits, de relacions desiguals de poder, etc. (S. Cardús)

Intersubjectivitat com a relació entre éssers desitjants i actuants

Allò intersubjectiu és la relació entre dos éssers desitjants i actuants, en la qual una part de la seva actuació és donada per un patró social que condiciona les seves conductes i una altra per la capacitat de construir el patró i desenvolupar noves formes de relació. Aquests dos éssers en interrelació, l'un per l'altre són objectes de desig, col·laboradors, enemics, fins i tot poden ser ignorats, i per tant és possible experimentar indiferència. Des de la dimensió del desig i la dimensió de l'acció, la intersubjectivitat es posa en joc quan les dues dimensions es mobilitzen per la presència del desig de l'altre enfront de la presència del propi desig. (M. Jesús Izquierdo)

Crítica al model producció/reproducció: qüestions terminològiques

El problema de l'ús del binomi producció/reproducció és que s'atribueix al terme *reproducció* activitats que poden ser reproductives o no i, paral·lelament, s'elimina la possibilitat d'atribuir el terme *reproducció* a activitats que sí que són reproductives; per exemple: és evident que el mecanisme bàsic de reproducció social és l'extracció de plusvàlua, i aquest fet es dona en l'àmbit de l'anomenada *activitat productiva*. L'ús d'aquests termes pot conduir a una naturalització de les activitats, ja el que interessa no és tant el producte com les relacions que s'estableixen, perquè el producte és sempre el mateix, tant pel treball productiu com pel reproductiu, la vida humana. (M. Jesús Izquierdo)

La crítica de la crítica

Les dones habitualment ens hem dedicat a desprestigiar la masculinitat en lloc d'analitzar les estructures que determinen els homes, eximint-nos de la pròpia crítica. Aquesta manca de crítica de les dones i cap a les dones també respon a algun tipus d'interès, en el qual s'ha generat una visió de les dones com a meravelloses enmig d'un món horrible, que permet demanar-se si realment existeix una voluntat transformadora. Només es pot construir un discurs transformador des del reconeixement del sofriment que ens causa a les dones aquest sistema de relacions, no des de la consideració que som meravelloses —tractament narcisista que mostra com realment les dones som deficitàries en molts aspectes—, sinó examinant els danys que genera la desigualtat, i des d'aquests reivindicar el dret a ser-ho. (M. Jesús Izquierdo)